

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXII/3

**БЕОГРАД
1976.**

ПРЕДЛОГ КОД С ГЕНИТИВОМ НЕПРАВИХ (КОНКРЕТИЗОВАНИХ) ГЛАГОЛСКИХ ИМЕНИЦА

1. У XIX књ. Нашег језика (св. 4—5, стр. 228—255) показала сам временску употребу предлога *код* уз генитив глаголских именица на *-ње* (*-ње*) и већи број семантичко-синтаксичких опозиција временских одредаба, што је илустровано већим бројем примера из различитих типова језика.

Овом приликом проширујем испитивање на друге типове глаголских именица, које називамо неправим или конкретизованим, под чим се подразумевају именице без наставка или на *-а*, *-ба* итд., тј. сви творбени типови који значе радњу а нису на *-ње* (*-ње*). Ове именице се јављају у више предлошко-падежних временских конструкција. Управни део оваквих синтагми су глаголи неограниченог лексичког поља, као што није ограничено ни лексичко поље глаголских именица у синтагми. Ако се одреди њихов семантичко-синтаксички квалитет, може се утврдити велика могућност синонимских комбинација. Тиме се, у односу на именице на *-ње*, нешто више увећава и синтаксичко-семантичка разноликост и комплексност употребе предлога *код* и његовог односа према паралелним синонимичним језичким средствима.

2. Наиме, и ове глаголске именице могу значити исто што и обичне именице на *-ње*, тј. радњу као неограничени процес. У многим примерима евидентан је моменат динамичности, односно тока радње, што се може утврдити формално, супституцијом предлошких израза *за време/у току*, којима се истиче трајање радње. Глаголске именице у оваквим синтагмама, без обзира на творбу различитим наставцима, све, у крајњој линији, имају особину именованја трајне радње, стања или збивања, па је семантички квалитет оваквих временских синтагми мање-више истоветан са онима које садрже именице на *-ње*.

Истоветност значења можемо утврдити и заменом творбеног типа у појединим реченицама, нпр.: *А толико волим то махање код одласка возова = ... код одлажења возова* (Д. Ђосић, Деобе I, Београд 1966, Сабрана дела, 193); *Крајеви ужета забачени су ... да не сметају код пролаза = код*

пролажења (А. Ковачевић, Кријес, Загреб 1926, 46); *Сналажљивост често знатно олакшава владавање запрека и рјешавање осталих проблема код успона = код успињања, пењања* (Т. Андрејевић, Планинарско таборовање, Београд 1951, 89).

3. Међутим, за ове именице је карактеристичније него за оне на *-ње* конкретизовано значење,¹ јер оне чешће означавају не само радњу него и чин, свршени тренутак радње, резултат. Отуда предлошки изрази *за време/у току* нису паралелни у оваквим случајевима предлогу *код* односно *при*, јер се њима истиче процес трајања, а у синтагмама са предлогом *код* или *при* доминира временски тренутак радње. То видимо нпр. у реченицама:

Код наруџаба молимо, да нам се пошаље мјера (Мусават 1908, 45). — О, зашто ме запиткују *код повратка* (Д. Тадијановић, Пепео срца, Загреб 1936, 90). — Обје страхују да се од њих не отуђи или да га ... не умлате *предвече код доласка* кући (М. Божић, Курлани, Загреб 1969, 38) и сл.

Именицама типа *долазак, повратак* и др. именује се тренутак динамичности глаголског процеса, па би предлошки изрази *за време/у току* наместо предлога *код* односно *при* мењали значењски карактер синтагме утолико што би истицали аспект дужег трајања. С друге стране, у оваквим примерима појављује се могућност замене неким средствима која нису карактеристична за случајеве трајне радње, нпр.: *На уласку* у заселак, Бикан помрси корак, уместо Божићевог примера — *Код уласка* у заселак, Бикан помрси корак (Курлани, Загреб 1969, 38), или: Краљ ... Владимировичу ... *пода руку на опроштају*, место — Краљ ... Владимировичу ... *пода руку код опроштаја* (М. Боговић, Стјепан, последњи краљ босански, Загреб 1952, 8), итд.

4. Напоредност глаголске радње или стања са радњом или стањем обележеним апстрактном (глаголском) именицом основни је семантички моменат који карактерише овакве синтаксичке склопове. Време радње управног глагола паралелно је са временом процеса радње именованим генитивном синтагмом. Ирелевантно је да ли се ради о напоредности двеју перфективних радњи или о напоредности имперфективне радње са перфективном. У ствари, радња у управном делу синтагме врло

¹ У односу на већину именица на *-ње*, јер их и овде има доста са конкретизованим значењем (*одобрење, допуштење* итд.), а поготово то вреди за именице на *-ће* (*поринуће, смакнуће* и сл.).

често је свршена (исп. пример: *Код уласка* у заселак, Бикан помрси корак).

Међутим, однос управног дела синтагме са *код* по правилу се не своди на чисто временску везу. Временска веза редовно постоји, али је она најчешће само једна компонента неког комплекснијег односа. Нормални су примери типа: *Код уласка* Антонија у Атену, Атњани му понуде да се ожени (Наш језик, год. I, Београд 1933, 126) — где су обе радње, на овај или онај начин везане за Антонија, али се не срећу примери у којима би се израз типа „код уласка Антонија у Атену” употребио као временска одредба неке радње независне од ове, као независни, спољни временски оријентир.

Зато се уз именице које су по својој природи погодније да се употребе као независна временска одредба, без неке посебне везаности за оно што се према њима одређује — срећу изразито темпоралне замене предлога *код* (нпр. *за време, у време*), али не и сам предлог *код*. Такви су називи знатнијих историјских догађаја (каже се „у време рата” али не и „код рата”). Слично се може констатовати и за именице које обележавају атмосферске прилике.

Предлог *код* се ретко јавља уз овај тип именица. У материјалу се налази само један пример:

Оно што је Цимширу Туховцу, још *код прве кише* пало у очи, било је да земља није свуд једнака (Сијарић П., Сабља, приповијетке, Графички завод, Титоград 1963, 274).

У Сијарићевој збирци приповедака „Сабља”, налази се једино овај пример временске синтагме са *код*. Супституцијом са предлозима који се јављају као синонимна опозиција предлогу *код*, или предлошким изразима, није тешко формалним путем показати да је синтагма у горњој реченици временског карактера. Речна *још* појачава временски карактер синтагме. Ипак, у наведеном примеру именица *киша* није узета као спољни, независни временски оријентир, него као појава везана за садржај управне реченице: киша је омогућила да се оцени неједнакост земљишта.

И неке именице изразито темпоралног смисла не вежу се са овим предлогом. Тако предлог *код* није проширно значење на лексеме *почетак, средина, крај*.

Такође се генитивне временске конструкције са предлогом *код* не јављају као еквиваленти ни у случајевима када је именички део синтагме именица која означава неки временски период. Не налазе се, значи, ови предлози уз именице *тренутак, час, дан, месец, година* и сл.

5. Намеће се још једно запажање: не своди се у оваквим случајевима предлог *код* на чисто темпорално значење; остаје значење блискости, повезаности, суодности, доста наслоњено на основна значења тога предлога. Сам предлог не показује конкретни смисао и вид те повезаности, него се она подразумева из природе појмова.

6. Ипак временска компонента остаје битна, редовно се *код* може прерадити у реченицу са *кад* (*кад* је изразито темпорални везник, али се ни он не своди на пуку темпоралност). У неким примерима посебно је изразит временски карактер. Он доминира, нпр., у примерима:

Код уласка Антонија у Атену, Атењани му понуде да се ожени (о.с., в. стр. 103). — Лијечничка је дужност да прегледа свако дијете *код улаза* у љетовалиште (Ново санитарско законодавство VI, Београд 1930, 44). — Пребацила му [је] што је јео дивљачи... *кад* зна да му је *код последње анализе* проценат шећера био порастао (И. Андрић, Жећ, Београд 1963, 221). Пред огледалом се сама себе стидјела, али је зато *код посјета*, пред гостима, „дизала репицу“ (М. Божић, Курлани, Загреб 1969, 172). — Причаш да сам у договору с Немцима напустио положај *код напада* на Паланку (Д. Ђосић, Деобе II, Сабрана дела, Београд 1966, 118). — *Кад* је оно љетос, *код првог устаничког налета* на варош, био онако ђаволски притијешњен (Б. Ђошић, Пролом, Београд 1966, 524—5). — Ту је преживио и свога јединца Силвија, који је пао *код знаменитог коњичког јуриша* (М. Крлежа, Повратак Филипа Латиновића, Београд 1966, 89).

У оваквим примерима *код* је заменљиво изразито временским еквивалентима (*за време* одн. *у време*), а исто тако оним средствима која, слично као и *код*, имају уопштено, широко значење, тако да се могу замењивати не само у оваквим примерима него и на практично целом дијапазону употребе коју анализирамо. Таква су средства *при* и *приликом*, такође и временска реченица са везником *кад*.

7. У много случајева, међутим, синтагма са *код* се може заменити неком синтагмом где је повезаност откривена ближе и конкретније, а не у уопштеном смислу (као што је случај са *код*, *при*, *приликом*, временском реченицом са везником *кад*); синонимичност је дакле парцијална, везана за одређене контексте. На пример:

Сналажљивост често знатно олакшава свладавање запрека и рјешавање осталих проблема *код успона* (Т. Андре-

јевић, Планинарско таборовање, Београд 1951, 89) = *рјешавање... проблема успона / око успона*. — *Код наруџаба* молимо, да нам се пошаље мјера (Мусават 1908, 45) = *уз наруџбе молимо...* (значење околности). — То није случај *код употребе* страних дувана за фабрикацију цигарета (Побједа, 27. фебруар 1972, 16). — *Код наруџбе* за готово (поузећем) уживате 20% попуста (реклама, Стварност, Загреб, Рувелтов трг 4).

У две последње реченице предлог *код* не означава време. Реч је о значењу услова, јер је право значење реченица: *То није случај ако се употребљава страни дуван...* или: *Ако наручујете за готово (поузећем), уживате 20% попуста*. Заменом изразима *за време / у току* можемо само потврдити да у горњим генитивним синтагмама нема временског значења.

Такође је парцијална синонимичност и у овим примерима: *Код употребе* тзв. „актуализатора“ битно је успостављање диференцијалног момента (М. Ивић, ЈФ XIX, св. 1—4, 347) = *за употребу...* *битно је...* (значење намене). — *Код најмањег дрхтаја* уздуха или његовог покрета зацрвенила би се преко ушију (Б. Машић, Директор Прокић, Загреб 1926, 13) = *на најмањи дрхтај ...зацрвенила би се...* (значење повода). — *Код најмањег и сасвим случајног надражаја* или *догицаја* са женскињем, он би губио памет (Исто, 97) = *на најмањи... догицај...* (значење повода). — *Код оног давног догађаја* била је главна расвјета оног нечег гњилог (М. Крлежа, Повратак Филипа Латиновића, Београд 1966, 57) = *за онај давни догађај...* (значење намене, у ширем смислу). — Та је сестра добила своју прђију *код удаје* (В. Новак, Тито Дорчић, Загреб 1906, 6) = *...добила своју прђију уз удају* (значење околности). — Шта су *код обдукције* установили не зна се (Ј. Поповић, Реда мора да буде, Београд 1955, 30) = *шта су обдукцијом установили* (значење средства). — Премда је њој *код политичке поделе* припао... главни део њеног ранијег пристаништа (С. Скришевић, Наше морске луке, Београд 1927, 9) = *премда је њој политичком поделом припао* (значење средства).

8. Нарочито се често *код* може заменити предлозима *на* и *у*, који такође имају врло широк дијапазон значења:

У њиховом се чаврљању... навраћала ријеч „кола“ у разним спрегама, као *код вјезба* у падежима (В. Десница, Прољећа Ивана Галеба, СКЗ, Београд 1967, 200) = *као у вјезбама у падежима*. — Иво Бицико је потомак Зане-

тов, којег је отац, Антонио, *код диобе* привилегисао (П. Сегота, Иво Бицико, скице за књижевну студију, Сплит 1933, 12) = *којег је отац... у диоби привилегисао*. — Што је *код диобе* убијене рибе западао једнак дио и Тита (В. Новак, Тито Дорчић, Загреб 1906, 23) = *у диоби... рибе...* — Већ *код сеобе* и *смјештаја* Јованка се, и незвана, нашла Госпођици на помоћи (И. Андрић, Госпођица, Сарајево 1953, 143) = *већ у сеоби...* — *Код најнеповољнијег положаја* мат се да извести (О. Недељковић, Знате ли шах? Београд 1952, 31) = *у најнеповољнијем положају...* — Морам одмах да кажем да смо наишли на посебне тешкоће *код ревизије* уџбеника (Политика, 11. III 1972, 11) = *тешкоће у ревизији уџбеника*. — *Код изградње* сплитске луке... чињене су грешке (С. Сиришевић, Наше морске луке, Београд 1927, 63) = *у изградњи сплитске луке...* — Мере предострожности *код производње* серума (поднаслов) (Санитетско законодавство VII, Београд 1931, 233) = *мере предострожности у производњи серума*. — Био неки Загрепчанин Микеџ, којему сам помагао *код приправе* за матуру (В. Јагић, Спомени мојег живота, I, Београд 1930, 23) = *помагао у приправи за матуру*. — *Код наставе* о једначинама не изводи се потребна дискусија (Настава математике и физике у средњој школи, Београд 1948, 14) = *у настави о једначинама...* — Сенат и Скупштина... имали [су] да замене Велику Народну Скупштину... *код избора* новог владоца (Ж. Перић, Политичке студије, II изд., Београд 1908, 50) = *у избору новог владоца*. — У Загребу знаду да сам имао посла *код пријевоза* (А. Шеноа, Златарево злато, Сабрана дјела књ. XI, Загреб 1933, 10) = *имао посла на пријевозу*. — Хоћемо ли остати дуже времена *код тезабаве* (Е. Кумичић, Госпођа Сабина, Загреб 1883, 15) = *остати... на тој забави*. — Ја сам мислио да немам права *код ове јубиларне представе* да присуствујем као статист (М. Крлежа, Господа Глембајеви, Загреб 1928, 64) = *на овој јубиларној представи*. — *Код конференција* води записник најмањи члан (Ново санитетско законодавство, књ. II, Београд 1926, 91) = *на конференцијама води записник*. — Није казао да има примедба на прилику *код избора* вароши Београда (Народна Скупштина, Београд 1890, 13) = *на избор вароши Београда*. — *Код синоћњег избора* за одбор... клика сасвим пропала (Мусават, Мостар 1908, 13) = *на синоћњем избору за одбор*.

9. У случајевима у тачки 7. и 8, поред показаних диференцираних замена, *код* се може заменити и својим општим заменама: *при*, *приликом* или временском реченицом с везником *кад*. На пример:

Код најмањег дрхтаја уздуха или његовог покрета зацрвенила би се преко ушију → *при најмањем дрхтају...*, *приликом најмањег дрхтаја...*, *кад би најмање задрхтао уздух*. — Та је сестра добила своју прћију *код удаје* → *добила своју прћију при удаји*, *добила своју прћију приликом удаје*, *добила своју прћију кад се удавала*. — *Код изградње сплитске луке* ...чињене су грешке → *при изградњи сплитске луке*, *приликом изградње сплитске луке*, *кад је била изградња сплитске луке*. — *Код синоћњег избора* за одбор ... клика сасвим пропала → *при синоћњем избору за одбор*, *приликом синоћњег избора за одбор*, *кад је био синоћњи избор за одбор*.

Овакво реконструисање примера (т. 7, 8, 9) и супституција различитим синонимичним временским одредбама показује да у одређеним контекстуалним условима поједине предлошко-падежне синтагме допуштају мању или већу стилску и значењску подударност. Употребу нпр. предлога *при* наместо *код* можемо показати не само реконструисаним, него и аутентичним примерима из језика писаца:

Љубомиру П. Ненадовићу *при расстанку* (П. П. Његош, Пустинјак цетињски, Панчево 1885, 54). — *При нашем поласку* калуђер рече (Љ. Ненадовић, Писма из Италије, Београд 1907, 148). — *Куднуше при уласку* у собу (Б. Јакшић, Дела IV, Београд 1882—1883, 122). — *При сусретима* са фра Петром некад као да га не познаје (И. Андрић, Проклета авлија, 119). — *При испраћају* [је] стајала уврх степеница (С. Новак, Мириси, злато и тамјан, Загреб 1969, 90). — *При повратку* стадосмо да се одморимо (М. Лалић, Раскид, Београд 1969, 286). — *Који су је видели у вратима...* *при дочеку* свог мужа (М. Црњански, Роман о Лондону I, Београд 1971, 293). — *При редовном јутарњем обиласку* млади ме доктор овлашно прегледао (В. Десница, Прољећа Ивана Гаалеба, Београд 1966, 362). — *Туховац продаде...* *восак* што му припада *при диоби* с братом (Б. Сијарић, Сабља, приповијетке, Титоград 1963, 272).

10. Да би се показала ширина и разноликост синтагми са *код*, навешћу још изван број примера:

Дрхтала је *код сваког сусрета* кад би је загрио (Б. Машић, Директор Прокић, Загреб 1926, 13). — Сав тај свет се понаша врло лепо, а *код улаза* у воз, сви се испомажу (М. Црњански, Роман о Лондону, Београд 1971, 265). — Старешине општина [су се] старали... за вршење радова *код пролаза* војске (Ј. Радоњић, Борбе Бранковић, деспот „Илирика”, Београд 1926, 27). — *Код свих кретњи* ногама тежина тијела великим је дијелом пребачена на прсте (С. Керец, Мачевање, Загреб 1951, 23). — *Код ових се кретњи* ученик први пут сусреће с потребом владања (Исто, 17). — Он је ипак притјецао у помоћ *код сваке народне потребе* (К. Ш. Балски, Из вармећинских дана, Свеукупна дјела, Загреб 1912, 130). — Главни чиниоци... *код продаје грошћа*... су ови (М. Самуровић, Како се бере, пакује и чува воће и поврће, Београд 1937, 4). — Он са секиром у руци учествује *код градње брода* (М. Прелог, Историјски портрети и чланци, Београд 1926, 170). — Касније мало те штапом не премлати црнац грога... јер се племићу наругао *код избора за академију* (А. Г. Матош, Огледи, студије и импресије, Задар 1905, 163). — *Код ове навале* може се врло лако и често догодити, да борац оружјем погоди противника (С. Керец, Мачевање, Загреб 1951, 39). — *Код тог положаја* Фишер се замислио (спикер Радио-Београда). — Корнер за Црвену Звезду *код резултата 2 : 1* (извештач са спортских терена).

Из овако великог броја примера конструкција са предлогом *код* и генитивом неправе (конкретизоване) глаголске именице може се видети да се ова појава налази у језику наших најпознатијих писаца, пре свега са западних језичких терена. Што се тиче источних области, нарочито административни текстови настали на терену београдског језичког центра нису остали имуни на ову појаву, док се за језик писаца може рећи да се ова појава није раширила свуда нити на све писце.

Посебно ћу показати употребу предлога *код* у неким специфичним случајевима, који се по нечему издвајају од досад показаних иако спадају у исту општу појаву.

11. Прегледаћемо најпре употребу овог предлога уз именице које значе обед. У овај тип именичких лексема које се јављају са предлогом *код* убројане су именице које непосредно означавају обед. Оне су такође девербативног порекла; у специфичним контекстуалним условима јављају се и као конкретне. Али у синтагми са предлогом *код* њихова везаност са глаголом је изразита. Зато ове синтагме значе временску напоредност

појма у генитиву и радње управног глагола. Временска одредба може се у свим следећим случајевима исказати и временском реченицом:

Синоћ, *код вечере*, рече Јок Марији (Е. Кумичић, Зачућени сватови, Загреб 1910, 136). — Можемо наставити *код доручка* (С. Михаљић, Телећи одресци, Сарајево 1956, 61). — *Код вечере* је грдио већ гласно (К. Ш. Балски, Под старим крововима, Загреб 1912, 16). — Шутке је ступао читавим путем а *код вечере* је био замишљен и озбиљан (М. Крлежа, Излет у Русију, Загреб 1926, 94). — Да смо се вићали само *код ручка*... ми бисмо били срећни (М. Бурђевић, Наша књижевност I, Београд 1946, 244). — *Код обилата ручка* залажу се скупим јелима (И. Ђипико, Целокупна дела IV, Београд, 280). — Научно је пар строфа и напамет је *код доручка* цитирао нешто (Б. Виловић, Загрљени животи, Загреб 1923, 19). — Тај човек проматра сваког дана *код ручка, код вечере* велику географску карту Русије (Република, Загреб 1959, 7—8, 6). — *Код обједа* надвлада слабост Томашев желудац (А. Ковачић, Сабране приповијести, Загреб 1910, 31). — *Код гозбе* знао [се] својим разговорима... посве прилагодити ћуди и обичајима (В. Новак, Тито Дорчић, Загреб 1906, 9) — *Код јела* сав се завио у убрусац (К. Ш. Балски, Под старим крововима, Загреб 1912, 175). — Али драги Иване... Погледом је показала на децу: „Па немој *код ручка*” (Ј. Поповић, Реда мора да буде, Београд 1955, 29).

Примери показују да се конструкција са *код* и именицом која именује обед јавља претежно код писаца са западног језичког подручја. Наместо предлога *код* у нашем се језику у овој позицији јављају предлози *при + А, на + А, за + И*, предлошки изрази или временска реченица, *уз + А*.

Код вечере је грдио већ гласно → *при вечери је грдио, на вечери је грдио, за вечером је грдио, уз вечеру је грдио, у току вечере је грдио, кад смо вечеравали грдио је* итд.

Свака од поменутих временских одредаба даје посебну стилску обојеност целом исказу, па писцу није свеједно коју ће од њих одабрати у тексту.

12. У текстовима из уметничке књижевности предлог *код* се релативно често јавља у синтагми са именицама са значењем јела или пића, које саме по себи не именују неки процес него су конкретног карактера: *вино, кафа* и сл. Условно ће

се у овом раду ове синтагме називати „елиптичним” јер се у њима формално не именује глаголски процес. Тако је у примерима:

Код шампањца фра Анте диже се, да наздрави свечару (И. Ђипико, Пауци, Београд 1909, 104). — *Код вина* је био вазда добро расположен (В. Новак, Тито Дорчић, Загреб 1906, 143). — Осјећај самилости и туге живљаше у њему и *код чаше вина* (И. Ђипико, За крухом, Београд 1904, 13). — Професори су најволили уходити за ученици, затећи их *код игре, код купања, код чаше вина* (И. Перковац, Виенац III, 1871, 363). — Али ни све добре флаше нису биле једнако добре. *Код сваке нове* Петар је узвикивао (В. Десница, Прољећа Ивана Галеба, Београд 1967, 324). — Сјутрадан ујутро *код кафе* разговараху Тилда и Луцијо (В. Цар Емин, Под сумњом, Загреб 1918, 112).

Овакав тип временских конструкција разликује се од до сада набројаних по томе што именски део синтагме не чине именице које саме по себи означавају неки процес. Међутим, синтагме и поред тога добијају временско значење и имплицитна је глаголска радња, јер значе узимање јела и пића: *Код вина* је био вазда добро расположен, значи: *Кад је пио вино*, био је вазда добро расположен; или са истим предлогом: *Код пијења* вина је вазда био добро расположен. Управо је у томе елиптичност: не именује се процес радње, он се подразумева.

Елиптичност се може утврдити и замењивањем другим до сада помињаним предлошким везама. Синтагме са *при* и *на* уз локатив и *уз* + *А* оваквих именица подразумевају глаголски процес. Теже је, међутим, употребити уз овакве лексеме предлошке изразе (*приликом, за време* и сл.) без уметања одговарајућег глаголског облика. Семантичко поље предлога је знатно шире од предлошких израза.

У реченици: Професори су најволили уходити за ученици [ма], затећи их *код игре, код купања, код чаше вина* — стичу се три синтагме у истом значењу, у којима *код* стоји уз генитив различитих именица: *игра, купање, вино*. У значењу свих постоји временска компонента.

13. Временска компонента значења присутна је и кад су у питању именице које значе неку игру.

Перовоћа непрестано зијева, сигурно је синоћ одоцнио *код партије преферанса* (Ф. Маглајлић, Из старог вилајета, Загреб 1909, 94). — У старо време нису се рукама

хватали *код ора* (С. Тројановић, Српски етнографски зборник LI, Београд 1953, 106). — Упропастила га дрскост и несрећа *код карага* (А. Г. Магош, Огледи, студије и импресије, Задар 1905, 32). — Послије тога одлазио је у читавицу да прочита новине или у кавану да кибицира *код шаха* (В. Десница, Прољећа Ивана Галеба, Београд 1967, 324). — Знао [је овај] *код покера* тако варати (М. Крлежа, Господа Глембајеви, Загреб 1928, 19).

Могућност замене у виду алтернативних временских конструкција и овде постоји: Одлазио је ... у кавану да кибицира *код шаха*, тј. *при игрању шаха*, *кад се игра шах*, *док се игра шах* и сл. Такође би се и ове синтагме могле назвати „елиптичним” јер у њима није изречена глаголска радња која је имплицитна. Само, овде је елиптичност временских синтагми блажа. У значењу именица које обележавају неку игру подразумева се и само играње.

14. У језику писаца наших западних крајева предлог *код* се често јавља уз именицу *миса* и сл. Синтагма тада има временско значење: бити за време мисе, присуствовати миси. Примери:

Је ли Томо био *код мисе* (Е. Кумичић, Зачућени сватови, Загреб 1910, 3). — Док је био с дјецом *код мисе*, разложи удовица (А. Ковачић, Сабране приповијести, Загреб 1910, 57). — Он није био *код свечане мисе* (В. С. Дежелић, У панчама лава, Загреб 1928, 84). — Био сам у цркви *код продике и велике службе божје* (Пучки пријатељ 1868, 182).

Управни члан наведених генитивних синтагми је глагол *бити* у значењу „присуствовати”. У језику источних крајева у оваквим позицијама обичан је предлог *на*, а као необичне осећају се не само конструкције са *код* него и са *при*, иако се за ове последње нађе покоји пример:

Недељом *при служби*, певаху сулуде девојке (М. Црњански, Сеобе, Суботица 1956, 255). — Пјева као *при вечерњици* побожно и слатко (А. Шеноа, Сабрана дјела VIII, Загреб 1932—3, 32).

15. Синтагме са предлогом *код* уз именице *посао*, *рад* чине прелаз између оних које означавају временски аспект и других које означавају околности у којима се врши радња:

Ја сам као тајник Преузвишене... имао прилике да је видим *код посла* у Добротворном савезу (М. Крлежа, Господа Глембајеви, Загреб 1928, 44). — У почетку се раби лагано одело само *код посла* (А. Марчић, Гласник Етно-

графског музеја у Београду, V, 30). — *А код рада*, држ' се хлада (Ј. Павичић, Светковина младости, Београд 1950, 228).

16. Врло слична употреби предлога *код* уз глаголске и друге апстрактне именице јесте и употреба предлога *код* с генитивом показних или односних заменица „када се оне односе на какву радњу, збивање, мишљење или што слично”². Такву употребу видимо у следећим примерима:

Разграбио воде и однио коњима да пију. *Код тога* није пустио шкафа из руку (К. Ш. Балски, Под старим крововима, Загреб 1912, 282). — Била је то посебна сласт надмудривати природу. *Код тога* се и нехотице сјећао... забринутости својих другова (Б. Ливадић, Новеле, Загреб 1910, 12). — Сјетила се *код тога* и једне пријатељице (Исто, 51). — Молим вас само, кад већ примате... баруничине ноћне визите, да *код тога* будете... дискретнији (М. Крлежа, Господа Глембајеви, Загреб 1928, 49). [Аракчејев] је безобзиран у освети а *код тога* лукав и подмукао (Прелог Милан, Историјски портрети и чланци, Београд 1926, 19). — Бивши свједоком величанствена погребна *код којега* су учествовали и највиши органи владини (С. Босанац, Моје успомене на проф. В. Јагића, Загреб 1949, 13). — Узме нам помагати уз кочије, примајући наше бунде, *код чега* му једна падне на земљу (К. Ш. Балски, Под старим крововима, Загреб 1912, 145).

У свим наведеним синтагмама, заменица која стоји уз генитив, односи се на радњу у предикату, која је паралелна са другом радњом, за коју је везана генитивна синтагма.

17. Навешћу овде и примере у којима се форма *код*+генитивни облик заменице јавља као зависни члан синтагме са глаголом *остати*. Генитивна синтагма добија значење „здржати исто мишљење”:

Остала је *код тога* још у предвечерје кад се разиђосмо (К. Ш. Балски, Под старим крововима, Загреб 1912, 141). — Ми остајемо чврсто *код тога* да против цркве нисмо (Тито, Изградња нове Југославије, Београд 1941—5, 221). — Бела као да се мало смирила... Но остала је *код свога* (Велмар Јанковић, Иван Мандушин, Београд 1922, 150). — Остаје милостива госпођа *код онога* како смо задњи пута углавили (М. Беговић, Пустолов пред вратима, Загреб 1926, 131).

² М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, Београд 1969, 297.

18. У току анализе врло мало су навођени примери генитивних временских синтагми с предлогом *код* из разних рекламних текстова, упутстава за употребу машина, препарата, лекова, намирница и сл. Ваља зато овде констатовати да их у тој специфичној врсти језика има најчешће. Између многих других навешћу само ове примере:

Сами ћете наћи праву мјеру *код* додавања „Веде 80” јелима (реклама); Оксетазаин ... задржава потпуну активност чак и *код* јако киселе реакције (упутство за употребу лека); Солеа... преко дана и увече, *код* рада и разоноде, *код* сунчања (упутство и реклама).

* *
*

Оно што можемо констатовати као закључак односи се како на праве глаголске именице (које сам анализирао у НЈ, књ. XIX, св. 4—5, стр 228—255) тако и на овде разматрану грађу.

1) Може се начелно рећи да показана употреба предлога *код* није својствена штокавским народним говорима. У мени познатој дијалектолошкој литератури — углавном, у краћим одељцима о синтакси падежа — нисам наишла на констатацију о употреби генитивне временске конструкције с предлогом *код* у народним говорима, осим у два случаја. Наиме, М. Пижурица је у Ровцима³ забележио:

Код бѣнидбѣ нѣ трѣба љтѣ; *Код* прѣшега кумпијеру трѣба пѣзи жѣле.

Очевидно да је у овим реченицама генитивна синтагма временског карактера, како то и М. Пижурица констатује. Међутим, откуда она у овом говору, и колико је раширена њена употреба — не може се овде тачно рећи.

Тако исто у говору села босанске Посавине Јосип Баотић⁴ бележи овакве примере: *Код* јѣла трѣба љтат; Стѣано се окрѣто *код* мѣсѣ; *Код* молѣтве трѣба рѣке склѣнит.

2) У нашим старим текстовима генитивна конструкција с предлогом *код* као временска одредба је врло ретка. Рјечник Југославенске академије бележи само два примера.

³ М. Пижурица, *Употреба падежа у говору Роваца*, Прилози проучавању језика, Нови Сад 1967, бр. 3, стр. 147.

⁴ Ј. Баотић, *Синтакса падежа и говору старосједилаца босанске Посавине*, Прилози проучавању језика, Нови Сад 1971, бр. 7, стр. 110.

3) У нашим народним песмама нема конструкције *код+Г* апстрактне (глаголске) именице.

4) Конструкција *код+Г* глаголских и других апстрактних именица у нашем савременом језику развила је способност да означава радњу истовремену са глаголском. Употребљавају је и неки најпознатији писци: Андрић, Крлежа, Десница, Посић, Божић, Попић и др. Ова појава је, ипак, најкарактеристичнија за језик стручне литературе и административно-пословни језик. Упутства за употребу разних препарата, лекова, намирница и слично, рекламни текстови — врло често садрже синтагме с предлогом *код* које имају временско значење или значење пропратних околности.

5) Око две трећине примера са конструкцијом *код+Г* цитираних у овом раду су из језика хрватских писаца, што значи да је ова појава нешто шире распрострањена на западном језичком подручју.

6) Конструкција *код+Г*, на дијахроном плану посматрано, иновационе је природе у нашем језику и дошла је под утицајем са стране. Пре свега, немачки предлог *bei*, који одговара нашем *код*, употребљава се уз апстрактне (глаголске) именице у значењу времена. Пошто се поменута конструкција прво почела јављати у западним крајевима нашег језичког подручја, а и данас је тамо шире распрострањена (око 70% примера је из језика хрватских писаца), сасвим је логично тумачење да је наш језик ову синтаксичку појаву примио непосредним утицајем немачког језика. Споменимо уз ово да и у мађарском језику предлог *-nal/-nel* има аналогну употребу.

7) Било би недовољно убедљиво тврдити само да је у овом случају посредни чисто преношење једне појаве из немачког у наш језик, ако не бисмо додали и чињеницу да су неки моменти томе погодвали. Несумњиво је оване погодноао аналитизам који се шири под утицајем европских језика и услед потреба савременог језичког саобраћања, при чему се многе зависне реченице замењују синтагмама са глаголском именицом. Са ширењем употребе глаголских именица шириле су се не само синтагме са *код* него и са *при*, *приликом* и др., далеко преко онога што је својствено народним говорима, на штету зависних реченица.

8) Још једна тежња савременог језика друштвене комуникације погововала је овом ширењу употребе *код*. Нанме, приметно је ширење језичких средстава која имају уопштено, неодређено значење на штету изразитијих, диференцираних, нпр.

глагола *вршити*, *дати* и сл. То је нарочито својствено административном, трговачком, уопште пословном језику, тј. оним стилевима где се запажа свођење израза на стандардизовану фразу, калуп, клише. У оквиру те тежње долази до ширења *код* на штету предлога изразитијег значења, и то нарочито у поменутиим стилевима; у њима је и у источним крајевима ова употреба предлога *код* узела широког маха.

9) Упркос оваквој проширености у појединим типовима савременог језика, разматрана употреба предлога *код* није добила општи карактер, него за многе писце и уопште људе који пазе на свој израз остаје изван језичког осећања или изван стилистичких мерила којих се придржавају.

Милица Радовић-Тешћ